

Tina Pogljajen

Zeleno kolo

V napovedniku za *Zeleno kolo* (Wadjda, 2013, Haifaa al-Mansour) lahko preberemo, da gre za prvi film, posnet v Kraljevini Savdski Arabiji (KSA). Kot »prvi savdski film« je bil sicer oglaševan *How's It Going* (Keif al-Hal?, 2006, Izidore K. Musallam), posnet v Združenih arabskih emiratih, na najrazličnejših seznamih pa je najti še nekaj drugih naslovov. Za tako nenavadne oznake je odgovorna politika Savdske Arabije, ki je bila še do nedavnega država brez filma: v monarhiji, ustanovljeni na temeljih ultrakonservativnega vahabizma, je bilo javno prikazovanje filmov zadnjih trideset let prepovedano iz religiozних razlogov. Temu primerno v državi ni delovala nobena kinodvorana, četudi so pred tem, v času liberalizacije, kinematografi obstajali – film naj bi po mnenju konservativnih skupin spodbujal pohoto, dekadentno in nemoralno vedenje. V kratkem dokumentarnem filmu *Cinema 500 km* (2006, Abdullah Al-Eyaf) tako spremljamo potovanje »filmofilov« iz savdske prestolnice, Riada, do najbližjega kina v sosednjem Bahrainu. Okoliščinam navkljub so s kroženjem po filmskih festivalih savdski filmi pridobili tudi zanimanje domačega občinstva in prvič so bila dovoljena omejena lokalna prikazovanja filmov – predvsem na domovih in v kulturnih klubih. Take projekcije naj bi bile oglaševane kot »izobraževalni večeri« ali »vizualne predstave«, da bi se tako izognili besu protifilmsko naravnanih skupin. Na podoben način je v državi nekaj projekcij doživelo tudi *Zeleno kolo* (sicer nagrajeno na številnih mednarodnih festivalih, med drugim v Benetkah in v Rotterdamu), zgodba o desetletni Wadjdi (Waad Mohammed), ki si želi kolo, a ga ne more imeti, ker deklice v skladu z načeli spodobnosti v KSA koles ne vozijo.

Četudi je bil film posnet na ulicah Riada z dovoljenjem oblasti in celo sponzoriran s strani člana kraljeve družine, sta pri organizaciji projekcij (poleg tega, da je kino prepovedan) še vsaj dve oviri: v nasprotju s številnimi filmi iz arabskega sveta (v zadnjem času opaznimi predvsem iranskimi), ki ženske tudi v domačem okolju prikazujejo s pokritimi lasmi, saj bo film gledalo tudi moško občinstvo, so igralkе v *Zelenem kolesu* v prizorih na svojem domu brez naglavnih pokrival. Druga težava je prepoved mešanja žensk in moških, kar pomeni, da bi morale biti organizirane projekcije ločene po spolih. Da bo film tako več ljudi videlo v tujini kot doma, pravzaprav ni presenetljivo in *Zeleno kolo* se tega zaveda – na trenutke deluje celo kot nizanje predstavitev razmer v KSA nepoučenemu gledalcu: starši Wadjdinega očeta ga poskušajo poročiti s še eno ženo, da bi končno dobil sina; šolarke se morajo umakniti z dvorišča, ko se na bližnji stavbi pojavijo moški, ki bi jih lahko videli; Wadjda ne sme biti preglasna, saj moški žensk zaradi zapovedane skrajne ločenosti spolov ne smejo slišati; Wadjdino mamo mora voziti šofer, ker sama ne sme voziti avta, in podobno. (Prve spremembe na tem področju so morda blizu – decembra 2013 je po spletu zaokrožil video žensk, ki v KSA izvajajo »civilno nepokorščino« z vožnjo avta, za kar naj bi bile sicer tarče groženj s smrtjo.)

V takih okoliščinah je nastanek filma, ki ga posname ženska, še zanimivejši: poleg tega, da je pri filmu zaradi pomanjkanja filmskih ekip sodelovala pretežno televizijska, je sama režiserka zaradi prepovedi mešanja z moškimi v snemalni ekipi morala snemanje nadzorovati iz kombija – preko zaslona in radijske postaje. Haifaa al-Mansour je že pred *Zelenim kolesom* posnela dokumentarni film,

ki se je izkazal za precej kontroverznega: *Women Without Shadows* (2006) problematizira položaj ženske in običaje zastiranja (hidžab) v Zalivski regiji (ko poskuša posneti ženske iz svojega domačega kraja, se te druga za drugo upirajo »zaradi običajev in tradicije«, »ker njihova družina tega ne bi odobraval«, »ker jih je sram«, »ker njihovi sinovi tega ne dovolijo«) skupaj z zahodnjaškim, orientalističnim pojmovanjem zastrtih žensk kot misterioznih. Čeprav prakse zastiranja kot prakse zatiranja in spolne segregacije seveda ne gre zanikati, imajo »orientalistične reprezentacije zastiranja – kot znaka podrejenosti, represije in zatiranja žensk – (tako kot vse reprezentacije) svoje smotre, ki ustrezajo kulturnim, političnim in ekonomskim zahtevam Zahoda, da se islamske družbe opredeli kot inferiorne, barsbarske in nazadnjaške. [...] V zahodni kolektivni fantaziji je prevladovala podoba zakritih žensk kot erotičnih, skrivnostnih in zapeljivih. Subverzija v reprezentaciji (zakrivanje), spremenjena retorika in zaskrbljenost nad položajem žensk v islamskih družbah se pojavijo šele takrat, ko gospodstvo nad Orientom postane nesprejemljivo in ko je potrebno hegemonijo zahodnih družb narediti za pravično, legitimno in naravno.«¹

Zeleno kolo kompleksnosti družbeno-religioznih razlogov za kratenje pravic ženskam v KSA ne reducira na opozicijo moškega/agresorja in ženske/žrtve. Oseba, ki je pravzaprav najstrožji zagovornik vrlin in najbolj zavzeto »preprečuje pregreho«, je pravzaprav ženska, Wadjdina učiteljica, o kateri se pravzaprav med učenkami šušlja, da je prešuštvovala. **Tudi ženske so proizvod družbe; same ponotranjijo in reproducirajo nasilje in običaje, za katere menijo, da so za družbo očiščujoči, zatirani pa prav hitro tudi sam lahko postane tisti, ki zatira, sploh če se sam počuti ogroženega.** Wadjdin oče ima po drugi strani njeno mamo, kot kaže, zares rad, a se vseeno ukloni družbenemu pritisku. Kot pojasnjuje Haifaa al-Mansour, omejitve kot te, da ženske ne smejo voziti avta, spolna segregacija in podobne niso predpisane v zakonu, temveč je vse osnovano na družbeni sprejemljivosti; pravzaprav je lažje

spremeniti zakon kot pa običaj. Deklice naj ne bi vozile kolesa, »ker to ni primerno za dekleta, ki jih skrbi njihova čast« in »ker ne bodo mogle imeti otrok« (to, da je vožnja škodljiva za ženske reproduktivne organe, je sicer tudi eden izmed argumentov nasprotnikov žensk za volanom v KSA).

Z *Zelenim kolesom* se avtoričin fokus preučevanja savdske družbe z vidika vsakdanjega življenja zastrtih žensk pomakne na druga življenjska obdobja ženske, od otroštva, ko se njene pravice od dečkovih še ne razlikujejo drastično ali pa kršenje pravil vsaj ni strogo sankcionirano, do zgodnje pubertete, ki za deklice naenkrat pomeni odraslost in vključuje vse od zastiranja obraza do sklepanja porok s precej starejšimi moškimi. Morda Wadjdina zgodba v primerjavi z reprezentacijami žensk pod savdskim režimom še dodatno vabi k razmisleku; prav zato, ker Wadjda ni odrasla, ampak je otrok; ima vrstnike, s katerimi se druži, in najboljšega prijatelja Abdullaha, ki jo sprejema in mu je vseč ravno zato, ker je trmasta in tombojevska (kolikor pač okoliščine to dopuščajo). V teh letih si želita istih stvari, čeprav Wadjda ne more dobiti kolesa; njuna statusa sta bolj enakovredna, a takoj ob vstopu v puberteto se bo to radikalno spremenilo. Ko Abdullah reče Wadjdi, da se bo, ko odrasteta, z njo poročil, ne moremo mimo vprašanja, kaj se bo z njunim egalitarnim odnosom zgodilo, ko bo eden od njiju imel moč nad drugim, sploh če upoštevamo, da je ženska v KSA vse življenje pravno pravzaprav mladoletna – za vse pomembnejše odločitve potrebuje dovoljenje moškega varuha; torej, kako politično-družbeno vpliva na medosebne, intimne odnose. Obenem pa *Zeleno kolo* namiguje na možnost nove generacije, ki žensko dojema kot enakovredno moškemu in ki je ne moti spolno nekonvencionalno vedenje.

Wadjdina zavzetost in neupogljivost pri borbi za doseganje cilja odseva vsakdanjo realnost trenja med tradicijo in sodobnostjo v KSA: Savdoarabci imajo kot prebivalci bogate države seveda dostop do tehnologije (pri nastanjanju generacije mladih avtorjev imajo še bolj kot kje drugje ključno vlogo YouTube in podobne internetne strani, ki omogočajo širjenje filmov) ter do turističnih potovanj v tujino; kot pravi režiserka, pa se ljudje ob vrnitvi znajdejo v nelagodnem položaju, kjer so prisiljeni upoštevati tradicionalne prakse in običaje, v katere ne verjamejo več. Trenje med tradicijo in sodobnostjo je pravzaprav trenje med virtualnimi in realnimi učinki globalizacije – skozi podobe, do katerih imamo dostop, vstopamo v svet, ki je v materialnem smislu lahko zelo oddaljen od tistega, v katerem živimo, a hkrati dovolj blizu, da ustvari željo po vedanju, kot da bi vanj že zares vstopili.

VIRA

Al-Mansur, Haifaa: *HARDtalk: Haifaa al-Mansour - Film Director* [intervju Gavina Eslerja]. London: BBC News Channel. Prvič predvajano 16. 7. 2013. Dostopno na YouTube <<http://bit.ly/1hk9v7P>>.

Shafik, Viola: *Arab Cinema: History And Cultural Identity*. Kairo: The American University in Cairo Press, 1998.

1 Rajšp, Simona: Razkrivanje orientalistične dogme: Primer islamske institucije zastiranja žensk skozi analizo temeljnih teoloških besedil ter kratek socio-historični pregled praks zastiranja. V: *Poligrafi: revija za religiologijo, mitologijo in filozofijo*. Letn. 12, št. 45/46 (2007), str. 107–131.